

IŽANGA

Antrojo būrio likučiai guli kulkų išvarpytame apkase už fronto linijos ir snūduriuoja.

— Kas čia dabar per sviediniai... — staiga tarsteli Jupas.

— Kas? — klausia Ferdinandas Kozolė ir kilsteli nuo žemės.

— Nagi paklausk! — atsako Jupas.

Kozolė prisideda ranką prie ausies ir įsiklauso. Mes irgi pastatome ausis, gaudydami nakties garsus. Bet nieko ypatinga negirdėti, tik dusliai dudena artilerijos pabūklai ir švilpčioja sviediniai. Iš dešinės pusės dar kalena kulkosvaidžiai ir retsykais nuaidi koks šūktelėjimas. Tačiau visa tai mums jau pažįstama ne pirmi metai, todėl nėra reikalo dėl to ir burnos aušinti.

Kozolė įtariai pasižiūri į Jupą.

— Dabar jau nustojo, — sutrikęs teisinasi šis.

Kozolė dar kartą nužvelgia jį tiriamu žvilgsniu. Bet pamatęs, kad Jupas visai nejudina, nususka ir tik suniurna:

— Tavo dykas pilvas vargonais groja, o tu — sviediniai, sviediniai. Geriau jau pūstum į akį nesvaičiojęs.

Paskui sutapena iš žemių savotišką galvos atramą ir atsargiai išsitiesia stengdamasis, kad batai nenusprūstų į vandenį.

— Po velnių, o juk turi žmogus namie pačią ir dvigulę lovą, — sumurma jau promiegiais.

— Ten jau bus kas nors kitas prie jos prigulęs, — atker-ta jam Jupas iš savo kampo.

Kozolė pramerkia vieną akį ir nužvelgia jį aštriu žvilgsniu. Atrodo, ims dar ir atsikels. Bet tik suniurzga:

— Tegu tik pabando, tu Reino apuoke, — ir tuoj pat užknarkia.

Jupas duoda man ženklą perlipti pas jį. Aš peržergiu per Adolfo Bėtkės batus ir atsisėdu šalia Jupo. Metęs atsargų žvilgsnį į knarkiantį Kozolę, jis su kartėliu sako:

— Šitokie žmogėnai jokio supratimo neturi, kas tai yra išsiauklėjimas, patikėk manim.

Jupas prieš karą buvo vieno advokato raštininkas Kelne. Ir nors kareivis jis jau treji metai, tačiau ligi pat šiol tebėra toks pats jautriasielis ir, kad ir kaip keista, stengiasi čia, fronte, pasirodyti esąs išsiauklėjęs žmogus. Ką tai reiškia iš tikrųjų, be abejo, jis ir pats nežino; tačiau iš viso to, kas anksčiau girdėta, jam yra įstrigęs žodis „išsiauklėjimas“, ir jis laikosi jo įsitvėręs kaip skęstantis šiaudo. Teisybę sakant, kiekvienas čia turi ką nors panašaus: vienam tai yra žmona, kitam — jo versliukas, trečiam — jo batai, Valentinui La-

jeriui — degtinė, o Tjadenui — noras dar kartelį prisikirsti pupų su lašiniais.

Kozolė, išgirdęs žodį „išsiauklėjimas“, bemat susierzina. Tas žodis kažkodėl jam siejasi su sąvoka „krakmolyta apykaklė“, ir šito pakanka. Netgi dabar jis paveikia jį. Toliau sau knarkdamas jis trumpai burbteli:

— Plunksnagraužy tu išpindėjęs.

Jupas liūdnam, bet iškilniai palinguoja galvą. Valandėlę mudu sėdime tylėdami, prisispaudę vienas prie kito, kad būtų šilčiau. Naktis drėgna ir šalta, plaukia debesys, ir kartais užėina lietus. Tada mes išsitraukiame iš po sėdynių palapinsiaustes ir apsisiaučiamo jomis.

Horizontas šviečia nuo šaudančių pabūklų ugnies. Ta šviesa maloniai glosto akis, ir susidaro įspūdis, kad ten ne taip šalta. Virš artilerijos amalo lyg margos ir sidabrinės gėlės kyla raketos. Didelis raudonas mėnulis plaukia per miglą virš kažkokios fermos griuvėsių.

— Ar tu tiki, kad mus paleidžia namo? — sušnibžda Jupas.

Aš gūžteliu pečiais.

— Nežinau. Sako...

Jupas garsiai atsidūsta.

— Šiltas kambarys, sofa, o vakare išeini kur nors iš namų — ar tu gali tai įsivaizduoti?

— Kai paskutinį kartą buvau atostogų, pasimatavau savo civilinius drabužius, — susimąstęs ištariu aš, — bet jie man jau gerokai per ankšti; reikės siūdintis naujus.

Kaip neįprastai visa tai čia skamba: civiliniai drabužiai, sofa, vakaras... Keistos mintys ateina į galvą — nelyginant juoda kava, kai ji kartais per daug atsiduoda skarda ir kavinuko rūdimis; geri ją, o ji tau lenda atgal pro gerklę.

Jupas susimąstęs krapšto nosį.

— Tu tik pamanyk: vitrinos... kavinės... moterys...

— Ak, vyruti, džiauškis pirma išnešęs iš tos velniavos sveiką kailį, — sakau aš pustydamas savo sužvarbusias rankas.

— Gerai sakai, — Jupas užsitraukia palapinsiaustę ant liesų, kreivų pečių. — Ką gi tu manai veikti, kai iš čia ištrūksi?

Aš nusijuokiu.

— Ką aš veiksiu? Turbūt vėl reikės eiti į mokyklą. Ir man, ir Viliui, ir Albertui, ir netgi va anam, Liudvigui, — ir parodau atgal, kur prie apdaužyto blindazo guli žmogysta, apsiklojusi dviem milinėmis.

— Po velnių! Ir negi jūs eisite? — sako Jupas.

— Nežinau. Jeigu reikės, tai reikės, — atšaunu aš, ir man pašoka pyktis, pats nežinau kodėl.

Po milinėmis sujuda žmogysta. Pakyla blyškus siauras veidas ir sudejuoja. Ten guli mano mokslo draugas, leitenantas Liudvigas Brejeris, mūsų būrio vadas. Jau kelios savaitės, kaip jis viduriuoja kraujais, be abejo, tai dizenterija, bet jis nieku gyvu nenori vėl gulti į ligoninę. Nori verčiau likti

čia, pas mus, nes mes visi laukiame, kad tuoj tuoj bus sudaryta taika, ir tada mes galėsime iškart pasiimti jį su savim. Ligoninės perpildytos, niekas ten tavim per daug nesirūpina, ir jeigu jau patekai ten, galima sakyti, viena koja tu jau grabe. Aplink krinta žmonės kaip lapai, ir tas užkrečia, kai esi vienas tarp jų, — nespėjai apsižiūrėti, tavęs jau ir nebėra. Maksas Veilis, mūsų sanitaras, parūpino Brejeriui kažkokio skysto gipso, Brejeris ryja jį, kad išsicementuotų žarnos ir vėl tvirtai laikytų. Ir vis dėlto jam tenka dvidešimt trisdešimt kartų per dieną nusileisti kelnes.

Štai ir dabar jį prispyrė. Aš padėdu jam nueiti už kampo, ir jis pritupia.

Jupas pamoja man.

— Girdi? Štai ir vėl...

— Kas gi?

— Nagi tie sviediniai.

Kozolė sujuda ir nusižiovauja. Paskui atsikelia, reikšmingai pasižiūri į savo sunkų kumštį ir pareiškia:

— Klausyk, vaikine, jeigu tu mus vėl už nosies vedžioji, tai pasirūpink runkelinį maišą, kad turėtum kame pasiūsti namo savo kaulelius.

Mes įsiklausome. Nematomais lankais skriejančių sviedinių švilpesį nutraukia kažkoks keistas garsas, kimus, pratisas ir toks neįprastas, toks negirdėtas, kad man kūnas pagaugais nueina.

— Dujiniai sviediniai! — sušunka Vilis Homejeris ir pašoka nuo žemės.

Dabar mums visiems išlaksto miegai, klausomės ištempę ausis.

Veslingas parodo į dangų:

— Tai va kas čia! Laukinės žąsys!

Rūškaname pilkų debesų fone žymu tamsus brūkšnys, pleištas. Jo smaigalys artėja prie mėnulio, perskrodžia jo raudoną diską, aiškiai matyti juodi šešėliai, daugybės sparnų brėžiamas trikampis, girgsinčių, gūdžių balsų pulkas, pamažu dingstantis tolumoje.

— Išskrenda... — suniurzga Vilis. — Po velnių, kad taip žmogus galėtų ištrūkti! Du sparnai — ir tui tui!

Heinrichas Veslingas palydi žvilgsniu žąsų pulką.

— Dabar tai jau ateina žiema, — lėtai ištaria jis.

Veslingas yra ūkininkas, apie tokius dalykus jis išmano.

Liudvigas Brejeris, pasilpęs ir liūdnas, stovi atsirėmęs į apkaso kraštą ir murma:

— Pirmąkart matau tokį vaizdą.

Bet labiausiai staiga pagyvėja Kozolė. Jis dar kartą greitosis išklausinėja Veslingą, ką tas žino apie laukines žąsis, ir visų pirma pasiteirauja, ar jos tokio didumo kaip ir penimos žąsys.

— Panašiai, — sako Veslingas.

— Po šimts velnių, — Kozolei iš susijaudinimo dreba žandikauliai, — vadinasi, čia skrenda penkiolika dvidešimt skaniausių kepsnių!

Vėl žemai virš mūsų galvų ošia sparnai, vėl tarsis vanagas snapu kerta mums į pakaušį kimus gerklinis gagesys, o

sparnų vasnojimas susilieja su pratisais paukščių balsais ir stiprėjančio vėjo gūsiomis, žadindamas vieną nenugalimą mintį — apie laisvę, apie gyvenimą.

Pokšteli šūvis. Kozolė nuleidžia šautuvą ir įdėmiai žiūri į dangų. Jis taikėsi į patį pleišto vidurį. Šalia jo stovi Tjadenas, pasiruošęs lėkti kaip kurtas, jeigu nukris kokias žąsis. Bet pulkelis darniai skrenda toliau.

— Gaila, — sako Adolfas Bėtkė, — tai būtų buvęs pirmas protingas šūvis per visą tą sumautą karą.

Kozolė nusivylęs nutrenkia šautuvą šalin.

— Ech, turėčiau bent vieną kitą šratinį šovinį! — ir nugrimzdęs į melancholiją ima fantazuoti, kiek visko tada būtų galima nuveikti. Mašinaliai judina smakrą, lyg kažką čiaumodamas.

— Taigi taigi, — sako Jupas žiūrėdamas į jį, — su obuoliene ir keptomis bulvėmis, ar ne taip?

Kozolė meta į jį pagiežingą žvilgsnį.

— Užčiaupk srėbtuvę, plunksnagraužy!

— Tau reikėjo būti lakūnu, — šaiposi Jupas, — tada galėtum jas tinklu pagauti.

— Šunsnukis! — užkerta Kozolė ir vėl nugriūva drūnyti. Nieko geriau čia nesugalvosi.

Lietus vis labiau įsismagina. Mes suremiame nugaras ir užsidengiame palapinsiauste. Kaip tamsūs žemės kupstai kiurksome savo apkase. Žemė, kareiviški drabužiai ir truputėlis gyvybės po jais.

Mane pažadina piktas šnibždesys.

— Greičiau! Greičiau!

— Kas gi atsitiko? — klausiu užsimiegojęs.

— Mus varo į pirmas linijas, — suniurna Kozolė paskubom dėdamasis savo daiktus.

— Bet juk mes ką tik iš ten, — stebiuosi aš.

— Kokia nesąmonė, — girdžiu Veslingą keikiantis, — karas tai baigėsi.

— Greičiau, greičiau! Pirmyn!

Tai pats Hėlis, mūsų kuopos vadas, mus gena. Nekantariai laksto po apkasą. Liudvigas Brejeris jau ant kojų.

— Nieko nepadarysi, reikia eiti, — nuolankiai sako jis ir pasiima keletą rankinių granatų.

Adolfas Bėtkė pasižiūri į jį.

— Pasilik čia, Liudvigai. Kaipgi tu eisi į pirmas linijas su tokia dizenterija...

Brejeris purto galvą.

Gurgžda diržai, barška šautuvai, ir staiga vėl pakyla iš žemės išsivadėjęs mirties kvapas. Mes manėme, kad mums jau pavyko visam laikui nuo jos pabėgti, nes tarsi kokia į dangų pakilusi raketa buvo nušvitusi mintis apie taiką, ir nors mes dar nespėjome ja patikėti, jos dorai suvokti, tačiau jau vien vilties pakako, kad per tas kelias minutes, kol šis gandas pasiekė mūsų ausis, pasikeistume labiau negu anksčiau per dvidešimt mėnesių. Vieni karo metai gulė ant kitų,

vieni nevilties metai sekė po kitų, ir kai mes skaičiuodavome prabėgusį laiką, tiesiog nežinodavome, kuo labiau stebėtis: ar kad *jau* tiek, ar kad dar *tik* tiek dienų praėjo. Bet dabar, kai jau žinome, kad jeigu ne šiandien, tai rytoj bus taika, kiekviena valanda įgauna tūkstanteriopą svorį, ir kiekviena minutė ugnyje mums atrodo kone sunkesnė ir ilgesnė negu visi tie prabėgę karo metai.

Vėjas kniauksi apie brustvero likučius, ir debesys skubriai plaukia pro mėnulį. Nuolat kaitaliojasi šviesa ir šešėliai. Mes einame vorele kone lipdami kits kitam ant kulnų — saujelė šešėlių, apgailėtinas antrasis būrys, iš kurio gyvų beliko vos keletas žmonių, — o ir visa kuopa pagal žmonių skaičių vargu ar prilįgsta normaliam būriui, — bet tie, kur išliko, perėjo ugnį ir vandenį. Tarp mūsų yra netgi trys seni kareiviai, keturioliktų metų šaukimo: Bėtkė, Veslingas ir Kozolė. Jie jau visko matę ir kai kartais pasakoja apie pirmuosius karo mėnesius, kada frontas vis judėjo į priekį, atrodo, kad visa tai buvo senųjų germanų laikais.

Priešakinėse pozicijose kiekvienas susiranda sau kokią kertelę, kokią duobutę. Kol kas palyginti ramu. Šviečiamosios kulkos, kulkosvaidžiai, žiurkės. Taikliu kojos spyriu Vilis išmeta vieną į viršų ir kastuvėliu ore perkerta per pusę.

Pokši pavieniai šūviai. Dešinėje girdėti tolimas sproginėjančių rankinių granatų drioksėjimas.

— Tikėkimės, kad čia bus ramu, — sako Veslingas.

— To tik ir betrūko dabar gauti kulką į kaktą... — purto galvą Vilis.

— Kam nesiseka, tas ir krapštydamas nosį pirštą nusi-laužia, — murma Valentinas.

Liudvigas guli ant brezento. Jam iš tikrųjų reikėjo pasi-likti užfrontėje. Maksas Veilis duoda jam nuryti keletą table-čių. Valentinas įkalbinėja išgerti degtinės. Lederhozė bando pasakoti kažkokį riebę anekdotą. Niekas jo nesiklauso. Gu-linėjame. Laikas eina.

Staiga aš krūpteliu ir pakeliu galvą. Matau, kad ir Bėt-kė jau pašoko. Net Tjadenas pagyvėja. Daugiametis ins-tinktas kažką praneša, niekas dar nežino ką, bet viena yra aišku — atsitiko kažkas ypatinga. Atsargiai ištempiamo kaklus ir klausomės, stipriai primerkę akis, kad iš jų beli-kę tik plyšeliai, bandome perskrosti nakties tamsą. Niekas jau nebemiega, visi mūsų pojūčiai įtempti iki kraštutinumo, visi raumenys pasiruošę pasitikti artėjančią nežinią, kuri gali reikšti tik viena — pavojų. Tyliai brazda rankinės granatos; tai Vilis, mūsų geriausias granatų mėtytojas, slenka į priekį. Mes gulime kaip katės prigludę prie žemės. Žiūriu — šalia manęs Liudvigas Brejeris. Jo įtemptame veide ligos — nė ženkle. Jo veidas toks pat šaltas, mirštamai sustingęs kaip ir visų čia — apkasų veidas. Tai pašėlusį įtampa jį sukaustė — toks nepaprastas tas įspūdis, kurį pašamonė mums perdavė gerokai anksčiau, negu spėjo suvokti mūsų pojūčiai.

Migla siūbuoja ir draikosi. Ir staiga aš pajuntu, kodėl mus visus sukaustė tokia baisi pavojaus nuojauta. Tik dėl to, kad stojo tylą. Visiška tylą.

Nei kulkosvaidžių, nei šautuvų šūvių, nei sproginų; jokio sviedinių švilpesio, nieko, ničnieko, jokio pokštelėjimo, jokio riksmo. Tylu, ir tiek, visiškai tylu.

Mes žiūrime vienas į kitą, nieko negalime suprasti. Per visą tą laiką, kai esame fronte, dar niekada nebuvo taip tylu. Mes neramiai dairomės aplinkui, norime sužinoti, ką visa tai reiškia. Gal atslenka dujos? Bet nepalankus vėjas — nu-neštų į šoną. Gal ruošiama ataka? Bet tada tokia tylą pirma laiko ją išduotų. Tai kas gi atsitiko? Granata mano rankoje sudrėksta — šitaip aš prakaituoju iš susijaudinimo. Rodos, trūks, neišlaikys nervai. Penkios minutės. Dešimt minučių.

— Jau ketvirtis valandos, — sušunka Valentinas Lajeris.

Migloje jo balsas nuskamba dusliai, lyg iš kapo duobės. Ir vis kaip nieko, taip nieko, — nei atakos, nei kokių staiga šmėkščiojančių, šokinėjančių šešėlių...

Pirštai atsipalaiduoja ir dar stipriau susigniauzia. Ne, ilgiau šito neįmanoma išverti! Mes taip pripratę prie fronto triukšmo, kad dabar, kai jis ūmai liovėsi mus slėgęs, mums atrodo, kad susprogsime, išlėksime į orą kaip balionai.

— Klausykit, vyručiai, juk tai ir yra taika, — staiga prabyla Vilis, ir tie jo žodžiai trenkia kaip bomba.

Veidai atsileidžia, judesiai pasidaro betiksliai ir netvirti. Taika? Netikėdami mes žvalgomės viens į kitą. Taika? Aš paleidžiu iš rankos granatą. Taika? Liudvigas pamažėle vėl atsigula ant savo brezento. Taika? Bėtkės tokios akys, jog atrodo, kad jo veidas tuoj tuoj subyrės į gabalus. Taika? Veslingas stovi nejudėdamas kaip stulpas, o kai pasuka galvą ir at-

sigręžia į mus, visa jo laikysena tartum sako: štai jis pajudės ir eis, eis, kol pasieks namus.

Ūmai — per savo susijaudinimą mes to beveik ir nepajutome — tylos kaip nebūta. Vėl drioksi pabūklai ir jau kažkur toliau kaip genys kalena kulkosvaidis. Mes apsiraminame ir beveik džiaugiamės vėl girdėdami pažįstamus mirties garsus.

Diena praeina ramiai. Naktį turime trupučiuką atsi-
traukti, kaip jau būdavo ne kartą anksčiau. Tačiau tie, iš anapus fronto, užuot mus persekioję, stačiai pulte puola. Nespėjame apsidairyti, ir užgriūva stipri ugnis. Tamsoje už mūsų siautėja raudoni fontanai. Pas mus kol kas dar ramu. Vilis su Tjadenu atsitiktinai aptinka dėžutę mėsos konservų ir tučtuojau juos sušveičia. Kiti gulinėja ir laukia. Per tuos ilgus karo mėnesius jie, galima sakyti, perdegė, ir kol dar nebuvo komandos gintis, guli kone abejingi viskam.

Kuopos vadas įšliaužia į mūsų duobę.

— Ar nieko netrūksta? — klausia stengdamasis perrėkti triukšmą.

— Mažoka šovinių, — sušunka Bėtkė.

Hėlis gūžteli pečiais ir pakiša per petį Bėtkei cigaretę. Tas linkteli nė negrįžtelėjęs.

— Turėsime išsiversti ir su tiek, — sušunka Hėlis ir šoka į kitą sviedinio išmuštą duobę.

Jis žino, kad išsiversime. Kiekvienas iš šių senų kareivių lygiai taip pat galėtų būti kuopos vadas kaip ir jis pats.

Temsta. Ugnis užgriūva ir mus. Mūsų priedanga labai

menka. Rankomis ir kastuvėliais išsirausiamo duobutes galvai pasidėti. Taip ir gulime prisiploję prie žemės, Albertas Troskė ir Adolfas Bėtkė šalia manęs. Už dvidešimt metrų nuo mūsų drioksteli sviedinys. Išgirdę jį atšvilpiant, mes prasižiojame, kad nesprogtų ausų būgneliai, bet vis tiek jis gerokai mus apkurtina, žemės ir purvai aptaško akis, o nuo tų prakeiktų parako ir sieros dūmų peršti gerklėje. Skeveldros pasipila kaip lietus. Kažkam tikrai kliuvo, nes į mūsų duobę kartu su įkaitusia skeveldra atlekia kažkieno nutraukta ranka ir nukrenta tiesiai Bėtkei prie galvos.

Pas mus įšoka Hėlis. Blyksint sprogimams matyti iš pykčio perbalęs jo veidas.

— Brantas... — sušvokščia jis. — Tiesus pataikymas. Nieko iš jo nebeliko.

Vėl drioksi, šniokščia, riaumoja, lyja purvais ir geležimi, oras griaudžia, žemė dreba. Bet štai uždanga pakyla, traukiasi atgal, ir tą pačią akimirką pakyla iš žemės žmonės, apdegę, pajuodę, su granatomis rankose, įsitempę ir pasiruošę kovai.

— Pamažu trauktis atgal! — sušunka Hėlis.

Priešas atakuoja į kairę nuo mūsų. Kova verda dėl vieno mūsų ugnies taško sviedinio duobėje. Loja kulkosvaidis. Blyksi rankinių granatų žaibai. Staiga kulkosvaidis nutyla — užsikirto. Ugnies taškas tuoj pat puolamas iš sparno. Dar kelios minutės, ir jis bus atkirstas. Hėlis tai mato.

— Po velnių! — jis peršoka per sankasą. — Pirmyn!

Šaudmenys lekia iš paskos, Vilis, Bėtkė, Hėlis jau guli per granatos svydį ir mēto granatas; štai Hėlis jau vėl pašoko,

tokiais momentais jis pasidaro it paklaikęs — tikras šėtonas. Bet ataką pavyksta atremti, tie, kur ginasi sviedinio duobėje, įgauna drąsos, kulkosvaidis vėl prabyla, ryšys atkurtas, ir mes visi drauge bėgame atgal, stengdamiesi pasiekti betoninį įtvirtinimą. Visa tai įvyko taip greitai, kad amerikiečiai nė nepastebėjo, kaip sviedinio duobė ištuštėjo. Virš buvusio ugnies taško vis dar blykčioja žaibai.

Trupučių aprimsta. Man neramu dėl Liudvigo. Bet jis čia. Paskui atšliaužia Bėtkė.

— O kur Veslingas?

— Kas atsitiko Veslingui? Kur Veslingas?

Dusliai grumenant tolimajai artilerijai sklinda iš lūpų į lūpas žodžiai: „Veslingas... Veslingas...“

Išnyra Hėlis.

— Kas atsitiko?

— Nėra Veslingo.

Per atsitraukimą jis gulėjo šalia Tjadeno, bet paskui Tjadenas daugiau jo nebematė.

— Kur? — klausia Kozolė.

Tjadenas parodo — ten.

— Po perkūnais!

Kozolė žiūri į Bėtkę. Bėtkė į Kozolę. Abu žino, kad tai tikriausiai paskutinės mūsų kautynės. Delsti nėra kada.

— Kas bus, tas bus, — suniurna Bėtkė.

— Eime, — sušnopusia Kozolė.

Abu pradingsta tamsoje. Hėlis pasileidžia jiems iš paskos.

Liudvigas įsako visiems pasiruošti, kad būtų galima tučtuojau atsakyti ugnimi, jeigu trijulę mėgintų kas pulti. Kolei kas tylu. Bet staiga sublyksi rankinių granatų sprogi-
mai. Tarp tų sprogimų pokši revolverio šūviai. Mes tučtuojau šokame į priekį, Liudvigas — pirmas. Bet štai prieš mus iš-
nyra du suprakaitavę veidai — Bėtkė ir Kozolė. Juodu kažką velka pasiguldę ant brezentu.

Hėlis? Tas, kur dejuoja, — Veslingas. O Hėlis? Priden-
gia ugnimi kitus; tai jis čia ką tik šaudė. O štai ir jis pats.

— Visa ta gauja duobėje sutvarkyta, — sušunka jis. —
Ir dar du — iš revolverio.

Paskui įsmeigia akis į Veslingą.

— Na, kas gi tau?

Tas nieko neatsako.

Jo pilvas atlapas kaip mėsininko krautuvė. Sunku įžiū-
rėti, kokio didumo žaizda. Greitosiomis jį perrišame. Veslin-
gas dejuoja, prašo vandens, bet sužeistiems į pilvą nevalia
duoti gerti. Paskui jis paprašo užkloti. Jį krečia šaltis — ne-
teko daug kraujo.

Pasiuntinys atneša įsakymą trauktis toliau. Kol rasime
neštuvus, Veslingą nešamės ant brezentu, perkišę šautuvą,
kad būtų patogiau paimti. Atsargiai tipename vorele. Pama-
žu brėkšta rytas. Krūmuose sidabruoja rūkas. Mes išiname
iš mūšio lauko. Jau, rodos, viskas gerai, tik staiga kur buvęs,
kur nebuvęs tyliai atziria sviedinys ir kad trenks. Liudvigas
Brejeris tyliai atsiraitoja rankovę. Jam pataikė į ranką. Vilis
perriša žaizdą.

Mes traukiamės. Traukiamės.

Oras švelnus kaip vynas. Tai ne lapkritis, tai kovas. Dangus žydras ir aiškus. Kelio balutėse atsispindi saulė. Mes žygiuojame tuopų alėja. Medžiai auga abipus kelio, aukšti ir beveik nenukentėję, tik kur ne kur vieno kito trūksta. Šita vietovė anksčiau buvo užnugaris, todėl ne taip nuniokota kaip tie kilometrai, kuriuos mes užleidinėjome diena po dienos, metras po metro. Saulės spinduliai krenta ant rudo brezento, o mums žygiuojant geltonuojančiomis alėjomis virš jo sklandydami nuolatos leidžiasi lapai; kai kurie įplasnėja ir į vidų.

Lauko ligoninė perpildyta. Daug sužeistųjų guli tiesiog po atviru dangumi. Veslingą taip pat kol kas paliekame lauke.

Keliolika kareivių, sužeistų į ranką, baltuodami tvarsčiais rikiuojasi žygiui. Gydytojas laksto po kiemą ir apžiūrinėja naujokus. Vieną sužeistąjį, kuriam tabaluoja koja, išsukta per kelį, liepia tuoj pat nešti vidun. Veslingą tik perriša ir palieka lauke.

Veslingas pabunda iš savo snaudulio ir pasižiūri gydytojui pavymui.

— Kodėl jis nueina?

— Tuoj grįš, — sakau aš.

— Bet juk mane turi įnešti į vidų, mane gi reikia operuoti, — staiga jis baisiai susijaudina ir ima grabalioti savo tvarsčius. — Tą reikia tučtuojau susiūti.

Mes bandome jį raminti. Jis visai iš veido išėjęs, išpiltas baimės prakaito.

— Adolfai, pasivyk jį, pasakyk, kad grįžtų atgal.

Bėtkė valandėlę dvejoja. Bet Veslingas žiūri į jį tokiomis akimis, kad jis negali nepaklaustyti, nors ir žino, kad iš to nieko nebus. Aš matau, kaip jis kalbasi su gydytoju. Veslingas kiek galėdamas bando sekti jį žvilgsniu; baisu žiūrėti, kaip jis stengiasi pasukti galvą. Bėtkė grįžta kitu keliu, kad Veslingas jo nematytų, purto galvą, rodo pirštais — vienas, ir be garso judina lūpas:

— Vie-na va-lan-da...

Mes nutaisome viltingus veidus. Bet kas apgaus mirštantį kaimietį! Kai Bėtkė jam pasako, kad jis bus operuojamas vėliau, žaizda turinti kiek apgyti, Veslingui viskas pasidaro aišku. Valandėlę jis tyli, paskui sunkiai alsuodamas vos girdimai ištaria:

— Aha, štai stovite jūs, sveiki ir gyvi... pareisite namo... o aš... Ketveri metai, ir še tau... ketveri metai... ir še tau...

— Tave tuoj paguldys į ligoninę, Heinrichai, — guodžia jį Bėtkė.

Veslingas numoja ranka.

— Ak, nekalbėk...

Ir nuo to laiko jis beveik neprataria nė žodžio. Nesiprašo ir vidun įnešamas, geriau jau gulės lauke. Ligoninė įsikūrusi ant kalvelės. Iš čia toli matyti alėja, kuria mes atėjome. Ji visa marga ir auksinė. Žemė plyti tyli, minkšta ir saugi, matyti netgi laukai, nedideli, rudi sukasti lopinėliai, visai prie pat ligoninės. Kai vėjas nuneša kraujo ir pūlių kvapą, gali užuosti aitrų dirvos aromatą. Mėlyni toliai, ir viskas taip

ramu, gera; mat žvilgsnis iš čia nepasiekia fronto. Frontas kiek dešiniau.

Veslingas tyli. Jis stebi viską gana atidžiai. Akys dėmesingos ir aiškios. Jis yra ūkininkas ir su gamta labiau sutapęs, kitaip į ją žiūri negu mes. Jis žino, kad atėjo metas su viskuo skirtis. Todėl nenori nieko pražiopsoti ir stebi nenuleisdamas akių. Su kiekviena minute jis vis labiau blykšta. Galų gale sujuda ir sušnibžda:

— Ernstai...

Aš pasilenkiu prie jo burnos.

— Išimk mano daiktus, — sako.

— Spėsi, Heinrichai...

— Ne, ne. Išimk.

Aš išdėliuju prieš jį jo turtelį. Nučiurusi kolenkoro piniginė, peilis, laikrodys, pinigai — visa tai mums jau seniai pažįstama. Atskirai piniginėje guli žmonos fotografija.

— Parodyk, — sako.

Aš išimu fotografiją ir laikau ją taip, kad jis galėtų matyti. Giedras rusvas veidas. Veslingas žiūri į ją. Po kiek laiko sušnibžda:

— Ir viso to daugiau jau nebebus...

Jo lūpos suvirpa. Pagaliau jis nusuka akis.

— Pasiimk ją, — sako.

Aš nežinau, ką jis turi galvoje, bet nenoriu jo ilgiau klausinėti ir todėl įsikišu fotografiją į kišenę.

— Tuos atiduok jai... — jis žiūri į mane kažkoku keistu, didžiu žvilgsniu, kažką sumurma, papurto galvą ir sudejuoja.

Aš iš paskutiniųjų stengiuosi dar ką nors suprasti, bet jis tik gargaliuoja, išsirežia, alsuoja sunkiai ir lėtai, su pertrūkais, trūkčiodamas, paskui dar kartą atsidūsta, giliai ir vaitodamas, ir staiga matau — akys stovi stulpu, jis nebegyvas.

Kitą rytą mes paskutinį kartą gulime priešakinėse pozicijose. Šūvių beveik ir negirdėti. Karas baigėsi. Po valandos iš čia pasitraukiame. Ir niekad os jau nebereikės čionai grįžti. Jeigu išeisime, tai išeisime visam laikui.

Mes naikiname viską, ką galima sunaikinti. Nedaug čia ko ir belikę. Viena kita slėptuvė. Paskui ateina įsakymas pasitraukti.

Keistas momentas. Mes stovime vienas šalia kito ir žiūrime į tolį. Lengvi rūko mutulai plaukioja virš žemės. Aiškiai matyti sviedinių išmuštos duobės ir apkasai, jų kontūrai. Tiesa, tai tik paskutinės linijos, atsarginės pozicijos, tačiau, šiaip ar taip sakyk, — ugnies zona. Kiek metų mesėjome šiomis tranšėjomis į priešakines pozicijas ir kiek kartų tik nedaugelis grįžome atgal. Prieš mus pilka monotoniška vietovė — toluoj miškelių likučiai, vienas kitas stuobrys, kaimo griuvėsiai, tarp jų aukštas vienišas mūras, dar išlikęs nesugriautas.

— Aha, — sako Bėtkė susimąstęs, — ketverius metus čia prasėdėjome...

— Taip, taip, velniai rautų, — linksi Kozolė. — Ir štai jau po viskam.

— Ir ką tu pasakysi! — Vilis Homejeris rymo atsišliejęs į brustverą. — Keista visa tai, ar ne?

Mes stovime ir spoksoms. Ferma, miško likučiai, aukštumėlės, tos linijos ten, prie horizonto, — visa tai buvo baises pasaulis ir sunkus gyvenimas. O dabar, kai tik mes iškelsime iš čia koją, visa tai paprasčiausiai pasiliks praeityje, žingsnis po žingsnio nugrims į nebūtį ir per valandą išnyks, lyg nebūti nebuve. Ar tai įmanoma suprasti?

Taigi stovime, o rodos, turėtume juoktis ir krykštauti iš džiaugsmo, bet ne — po širdim dunkso kažkoks nesmagumas, lyg būtume drignių apsiėdę.

Nežinome, ką ir sakyti. Liudvigas Brejeris smakso atsišliejęs į apkaso kraštą, pakelia ranką, lyg prieš jį būtų koks žmogus, kuriam jis norėtų pamajuoti.

Pasirodo Hėlis.

— Ką gi, sunku skirtis, ar ne? Taip, taip, dabar ir prasi-deda pats bjaurumas.

Lederhozė nustebeš žiūri į jį.

— Koks gi čia bjaurumas — dabar juk taika.

— Užtai gi čia ir yra bjaurumas, — sako Hėlis ir eina toliau, o jau veidas — lyg būtų motiną palaidojęs.

— Trūksta jam „Pour le mérite“*, — pareiškia Lederhozė.

— Ak, užčiaupk snukį, — sudraudžia jį Albertas Troskė.

* „Už nuopelnus“ (*franc.*); Prūsijos ordinas.

— Na, gana, eime, — sako Bėtkė, bet pats nejudą iš vietos.

— Kai kas iš mūsų čia ir atgulė, — sako Liudvigas.

— Taip — Brantas, Miuleris, Katas, Hajė, Boimeris, Bertinkas...

— Zandkūlis, Meindersas, abu Tėrbriugenai, Hugas, Bernhardas...

— Ak, liaukis...

Daug kas iš mūsiškių čia atgulė, bet ligi šiol mes šito taip nejutome. Juk visą laiką buvome su jais drauge: jie — kapuose, mes — apkasuose, atskirti tik kelių saujų žemės. Tiktai jie mus trupučiuką aplenkė, nes kiekvieną dieną mūsų vis mažėjo, o jų daugėjo, ir dažnai mes net nežinodavome, ar jau priklausome prie jų, ar dar ne. Bet kartais sviediniai juos vėl iškeldavo pas mus, išlėkdavo į orą apdegę kaulai, drabužių likučiai, apipuvusios, šlapios, jau purvinos galvos, iš jų užverstų slėptuvių uraganinės ugnies dar kartą grąžintos į mūsų lauką. Visa tai mums neatrodė baisu; mes buvome per daug su jais suaugę. Bet dabar mes grįžtame į gyvenimą, o jie turi pasilikti čia.

Liudvigas, kurio pusbrolis žuvo šiame ruože, nusišnypš-čia į saują, apsigręžia ir nueina. Mes pamažu sukame jam iš paskos. Tačiau dar kelis kartus sustojame ir pasižiūrime atgal. Ir kiekvieną kartą stovėdami be žodžių staiga pajuntame, kad štai šitas plotas priešais, šitas pragaro siaubas, šitas sviedinių išrausliotas duobynas, įsigėręs mums tiesiog į kraują ir — tebūnie jis prakeiktas! — įgrisęs iki gyvo kaulo, vis

dēlto, kad ir kaip kvailai tas skamba, yra tapęs mums kone mielas kaip kokia kankinanti, baisinga tėviškė ir kad mūsų vieta yra tik čia.

Mes purtome galvas bandydami nuginti tą mintį, bet ar tai dėl to, kad čia lieka mūsų prarasti metai, ar dėl to, kad čia guli palaidoti mūsų draugai, ar dėl to viso vargo, kurio prisigėrusi kiekviena šios žemės pėda, bet mus pjaute pjauna toks nenugalimas gailestis, kad nors tu balsu žliumbk.

Paskui mes išžygiuojame.